

Kasteel Amerongen voor de veilinghamer gered

Met een overzicht van de geschiedenis

Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg

In het julinummer van 1976 van Oud-Utrecht werd de indringende vraag gesteld „Wat is de toekomst voor Kasteel Amerongen en wat doet de Stichting Utrechtse Kastelen“?

Welnu, de combinatie Kasteel Amerongen en Stichting Utrechtse Kastelen zal nog vaak gehoord worden, want op 3 januari j.l. werd de Stichting Utrechtse Kastelen eigenaresse van het kasteel. Hiermee is dus ook de vraag beantwoord wat de S.U.K. heeft gedaan: kopen om daarmee te voorkomen, dat kasteel, landgoed en inboedel via de veilingmeester geheel versnipperd zou worden verkocht aan de hoogst biedenden.

Wat was het geval? De erven van *Godard Johan George Carel graaf van Aldenburg Bentinck* en zijn echtgenote *Augustine Wilhelmine Louise Adrienne gravin van Bylandt*, waren het niet geheel eens over de wijze, waarop het historische goed zou moeten

worden beheerd. De gedachten gingen in eerste instantie uit naar verkoop aan het rijk, waardoor het unieke bezit als geheel voor Nederland behouden zou blijven. Met het rijk werd jaren onderhandeld, zelfs werd ten lange leste de prijs bepaald. Een prijs die in feite niet de werkelijke waarde van het goed vertegenwoordigde, maar waarin tot uitdrukking kwam de wens van de familie om - zoals dit sinds 1678 was geschied - het huis in zijn oorspronkelijke staat geheel te bewaren. Voor het rijk bleef het echter een vraag of de aankoop verantwoord was. De minister van C.R.M., mr. H. van Doorn vond - ondanks de druk van buitenaf - niet de vrijheid tot zaken te komen. Dit was voor de erfgenamen aanleiding wegen te zoeken om het bezit op andere wijze te gelde te maken, daar handhaving van de huidige situatie niet kon voortduren. De verkoop door één der grote veilinghuizen dreigde.

In de pers verschenen alarmerende berichten.

Voor de in 1969 opgerichte Stichting Utrechtse Kastelen was dit het sein om in te springen. Met name de voorzitter van deze Stichting, drs. J. W. Janssen, pakte deze zaak grondig en vastberaden aan.

Amerongen mocht niet uiteenvallen. Daarmee zou grote schade worden toegebracht aan niet alleen een stuk Utrechtse historie, maar ook Nederlandse en zelfs Europese en wereldgeschiedenis. Burgemeester H. J. L. Vonhoff van Utrecht vergeleek het dreigende verlies van Amerongen met het verdwijnen van het missaal uit de Kathedraal van Den Bosch, een gebeurtenis die voor jhr. mr. V. E. L. de Stuers aanleiding was voor zijn artikel „Holland op zijn smalst“ in een nummer van „De Gids“ van 1873, dat op zijn beurt weer aanleiding was voor de inmiddels gegroeide aandacht voor het monument.

Op zeer diplomatieke en zakelijke wijze slaagde het daartoe opgerichte actiecomité - waarin onder voorzitterschap van de heer prof. dr. F. H. M. Grapperhaus o.a. zitting hadden prof. dr. J. van Gelder, de voorzitter van de Stichting Utrechtse Kastelen de heer drs. J. W. Janssen, burgemeester H. J. L. Vonhoff van Utrecht en burgemeester jhr. mr. O. R. van den Bosch van Amerongen - erin het getij gunstig te keren.

Het gelukte het actiecomité namelijk ten behoeve van de S.U.K. een renteloze lening te verkrijgen. Met deze toezegging wist men van de minister van C.R.M. de toezegging te verkrijgen, dat het rijk met ruim twee miljoen over de brug zou komen. Overleg, geduld en loyale medewerking van de eigenaren leidden ertoe, dat in december 1976 overeenstemming werd bereikt!

Op 3 januari j.l. vond de officiële overdracht plaats ten overstaan van notaris J. E. Stolk te Amerongen.

Amerongen is hiermee dus behouden. Het woord is nu aan de S.U.K. om de renteloze leningen binnen 5 jaren terug te betalen. Daartoe zullen vele acties gevoerd moeten worden. Veel werk zal daarbij moeten worden verricht. Hulp en financiële bijstand van niet alleen Amerongers, niet alleen Utrechtse, maar van alle inwoners van Nederland is daarbij noodzakelijk.

Maar terug in de historie van het Huis Amerongen - dat in 1673 door de Fransen werd verwoest en toen ook met hulp - weer werd opgebouwd tot wat het nu is. Eerder werd Amerongen verwoest in 1420 door Jan van Abcoude, in 1427 door de Geldersen en in 1585 door de Spanjaarden.

Uit het boek „Het Kasteel Amerongen en zijn bewoners“ door mej. A. W. J. Mulder (n.v. Leitner-Nypels Maastricht 1949) ontleen ik de volgende gegevens.

In 1232 komt Amerongen voor als „Emmeringen“ en Hemur-Enge. In 1286 blijken de gebroeders Hendrik en Diederic Borre een huis te Amerongen te bouwen. Dit Huis werd leenroerig aan Holland in tegenstelling tot de onmiddellijke omgeving. Diverse geschillen leidden er echter toe, dat Amerongen toch een door en door Utrechts bezit (ridderhofstad in 1597) is geworden, waarvan de bewoners in het gewest Utrecht een belangrijke rol hebben gespeeld.

Het geslacht Borre van Amerongen heeft tot in het begin van de 15e eeuw huis en heerlijkheid bezeten.

In 1470 wordt Amerongen verkocht aan Willem van Swieten en in 1480 wordt het Huis verkocht aan Gijsbert van Hemert. Diens kleinzoon verkoopt Amerongen in 1557 aan Goert van Reede (1516-1585), ridder, heer van Saesfeldt, die in 1544 was gehuwd met Geertruid van Nijenrode, erfdochter van Zuylestein (1525-1605). Met deze echtelieden doet het geslacht van Reede zijn intrede op Amerongen. Drie eeuwen lang blijven zowel Huis als Heerlijkheid vast in handen van de leden van dit geslacht. Het kasteel was toentertijd een versterkt gebouw, gelegen binnen een slotgracht, door een ophaalbrug volkomen te isoleren. Oorspronkelijk had het kasteel twee torens, waarvan de ene tevens tot toegangspoort diende. Aan weerszijden van die ingang bevonden zich de vleugels van het woonhuis, gelegen om een binnenplaats. De andere toren bevond zich aan de achterzijde.

Amerongen was een Hoge Heerlijkheid en de bewoners van het Huis oefenden de hoge jurisdictie uit.

Het geslacht Van Reede is afkomstig uit het Munsterse (Bocholt).

Goert van Reede wordt in 1543 vermeld als comparant op de Landdagen van Zwolle en Deventer en in 1544 als Drost van Lage en Diepenheim.

Na de aankoop van Amerongen in 1557 wordt hij in hetzelfde jaar opgenomen in de Ridderschap van Utrecht. Van 1555 tot 1564 was hij hoofdschout van de stad Utrecht en Raad-ordinaris in den Hove van Utrecht.

Goert van Reede ging over tot de hervorming. Niet alleen zijn gezin, maar ook alle omwonenden en de pastoor, die de eerste dominee van Amerongen werd.

In 1585 gaat Amerongen over op zoon Frederik (1550-1611), die ten eerste huwde (1591) Cornelia van Oostrum (+ 1600) en ten tweede (1610) Catharina van Merveldt (+ 1625), die op zijn beurt in 1611 Amerongen nalaat aan Godard van Reede, heer van Amerongen, Ginkel en Elst (1593-1641), die in 1612 huwde met Anna van den Boetselaer (1584-1650). Hij werd in 1618 door de Staten-Generaal benoemd tot Raad der admiraliteit van Rotterdam en in 1621 van Middelburg en in 1639 volgde zijn aanstelling tot gecommitteerde in de vergadering van de Staten-Generaal namens het gewest Utrecht.

Op 20-jarige leeftijd erft in 1641 Godard Adriaan Baron van Reede (1621-1691) het kasteel Amerongen. Vijftig jaar lang was hij heer van Amerongen en in die tijd heeft Amerongen de grootste verandering in uiterlijk ondergaan: van middeleeuws huis tot een statig 17e eeuws bouwwerk, geheel onder zijn leiding en die van zijn echtgenote Margaretha Turnor (1613-1700) opgetrokken, een kasteel, dat weldra grote vermaardheid verwierf in binnen- en buitenland, en om het bijzonder fraaie bouwwerk, dat was ontstaan en om de roem van de bewoner, die op velerlei gebied uitnemende diensten aan de Staten en aan de Prins van Oranje had bewezen.

Godard Adriaan huwde in 1643 met Margaretha Turnor, de dochter van een Engels kapitein, die in Nederlandse dienst gesneuveld was en van Salomé van Meetkercken. Zij hadden één zoon, Godard, geboren in 1644, die de titel Heer van Ginkel voerde.

Vanaf het begin van het huwelijk van Godard Adriaan en Margaretha was het Margaretha er steeds om te doen Amerongen tot een sieraad en tevens tot een model te maken van een Stichts kasteel.

Plafond van de voorhal met de wapens Van Reede-Turnor en Heerlijkheid Amerongen

Godard Adriaan aanvaardde steeds belangrijker ambten en was zelf meer afwezig dan aanwezig op Amerongen, maar Margaretha beheerde het geheel in zijn geest en elk detail werd aan zijn oordeel onderworpen. Door zijn uithuizigheid werd veel met elkaar gecorrespondeerd. Deze correspondentie - die na 1673 de gehele herbouw van het Huis behelst - is nagenoeg geheel op het Huis bewaard gebleven. Een unieke verzameling!

Als Nederlands ambassadeur werden hem vele opdrachten naar het buitenland verstrekt.

Joost van den Vondel wijdt het volgende gedicht aan hem naar aanleiding van een door Jurriaan Ovens in 1660 geschilderd portret, dat samen met een portret van Margaretha nog op Amerongen aanwezig is:

*„De schilder mengelde, om Heer Godart af te malen,
oprechte rustigheid en ridderlijcken zwier.*

*In d'oogen, daer men d'eer van Utrecht uit ziet stralen,
Madrid zal juichen op den glans van Amerongen.*

*En 't bisschoppelijke Sticht, wanneer de Staetsgezant,
onthaelt op het groot paleis, door eene staet van tongen.*

Het bontgenootschap sterckt van 't Vrije Nederlant.“

In 1672 verliet de Heer van Amerongen weer het land om te trachten hulp te krijgen van de verschillende Duitse vorsten, want de Republiek werd van vele zijden bedreigd. Het rampjaar 1672 toonde al spoedig, dat het gevaar niet denkbeeldig was, toen de Engelsen en Fransen tesamen met Munster en Keulen de Republiek aanvielen. Prins Willem III werd aanvoerder, stadhouder van 5 provinciën en kapitein-generaal en admiraal.

Godard vernam deze verheffing als gezant in Berlijn, hetgeen hem verheugde, omdat hij sinds 1670 „Sijn

Hoogheit“ geheel op de hoogte hield van de stand van zaken.

In hetzelfde jaar werd de enige zoon van Godard, de Heer van Ginkel, kolonel van een regiment ruiters, dat onmiddellijk onder de Prins diende.

Over deze enige zoon kan men heel wat bijzonderheden lezen in de correspondentie van Margaretha Turnor aan haar echtgenoot van 1667 tot 1691, het sterfjaar van Godard Adriaan. Deze correspondentie is bewaard gebleven in enige portefeuilles, die zich in het huisarchief van Amerongen bevinden.

In februari 1673 verschijnt de officier La Fosse met 12 ruiters namens de Hertog van Luxemburg op het kasteel. Zij hadden bevel het gehele huis uit te branden. De Fransen lieten het huis ontruimen, droegen bossen hout en stro aan en brandden zo het hele huis uit. Ook de stallen en andere gebouwen werden vernietigd. Het gehele gebouwencomplex brandde uit, behalve de zuidwestelijke toren.

Margaretha Turnor neemt onmiddellijk maatregelen om te redden wat te redden valt. De schade wordt zeker op honderdduizend gulden geraamd.

Hoewel directe opbouw niet mogelijk was, werd toch al op 23 maart 1673 geschreven aan de bouwmeester van de Keurvorst, Matthijs Schmitts te Berlijn om met hem te overleggen of hij uit Berlijn voor hout kon zorgen. Deze Schmitts was Michael Matthias Schmidts in 1626 in Breda geboren en in Berlijn in 1692 overleden.

Het zal deze architect geweest moeten zijn die de plannen voor het nieuwe huis heeft opgezet.

Overigens blijkt dit nergens uit en in 1674 wordt de herbouw geheel in eigen beheer en onder leiding van Margaretha uitgevoerd: in de toen in de mode zijnde stijl, strak en fors, zonder veel uiterlijke ornamenten, doch juist door die uiterlijke eenvoud, vorstelijk en statig. Het Huis is gereed in 1680, latere restauraties en modernisering (o.a. door Cuypers) handhaafden het 17e eeuwse karakter. Ook wat betreft de meubilering. Alles is gebleven zoals het toen was.

De gehele geschiedenis van deze herbouw is in de archieven van Amerongen terug te vinden.

Godard Adriaan overlijdt op 9 oktober 1691 te Kopenhagen, waarop het Huis overgaat op Godard Baron van Reede, (1644-1703), Vrijheer van Amerongen, Heer van Ginkel, Lievendael en Elst, 1e graaf van Athlone, baron van Aghrim, die in 1666 huwde met Ursula Philipotte van Raesfeld (1643-1721), erfdochter van Middachten.

Dit echtpaar werd gezegend met 14 kinderen, waarvan er 12 in leven bleven.

De Heer van Ginkel boekte de nodige overwinningen in Ierland, hetgeen Jacobus II en zijn aanhangers bellette vaste voet in Ierland te behouden of te krijgen, terwijl de macht van Koning-Stadhouder Willem III in Ierland voorgoed gevestigd was. Als beloning ontving hij de titel van Graaf van Athlone en werd Generaal der Cavallerie der Verenigde Nederlanden. Een andere Nederlander, die zich in die tijd onderscheidde was

Toegang tot de grote zaal.

Hans Willem Bentinck (1649-1709) ook een vriend van Willen III, die de titel kreeg van Graaf van Portland, wiens nazaat Godard John Charles George Graaf van Aldenburg Bentinck (1857-1940) in 1879 het Huis Amerongen erft.

Laatstgenoemde twee generaties Van Reede hebben het meeste aan Amerongen bijgedragen.

Na het overlijden van de Heer van Ginkel in 1703 gaat Amerongen over op zijn zoon Frederik Christiaan (1668-1719), 2e Graaf van Athlone, die in 1715 huwde met Henriëtte van Nassau Zuylestein (1688-1757). In 1719 ging Amerongen over op hun zoon Godard Adriaan (1716-1736), 3e Graaf van Athlone en na diens overlijden op zijn broer Frederik Willem (1717-1747), 4e Graaf van Athlone, die huwde Louise Isabella Hermelijne van Wassenaar Duivenvoorde (1719-1756). Hun zoon Frederik Christiaan Reinhard (1743-1808), sinds 1790 Rijksgraaf van Reede, werd de 5e Graaf van Athlone en opvolgende Heer van Amerongen en Heer van Middachten. Hij huwde in 1765 Anna Alisabeth Christina van Tuyll van Serooskerken (1745-1819).

Hun kleindochter Elisabeth Mary is vanaf 1852 Vrouwe van Amerongen. Zij huwde in 1842 Frederic William Child Villiers (1815-1871) en transporteert op 31 juli 1879 Amerongen, Ginkel, Elst, Lievendael en Eck en Wiel aan haar neef Godard John George Carel Graaf van Aldenburg Bentinck (1857-1940) en zij legateert hem in 1897 Zuylestein, Leersum en Waijestein, als nakomeling van de 5e graaf van Athlone. Hij werd geboren op Middachten en werd op 22-jarige leeftijd Heer van Amerongen en zou dat meer dan 60 jaar blijven.

Graaf Bentinck vestigde zich in 1879 onmiddellijk op Amerongen en stelde orde op zaken. In 1884 huwde hij met Augustine Wilhelmine Louise Adrienne Gravin van Bylandt (1861-1916).

In 1918 vroeg de Nederlandse regering aan Graaf Bentinck of de gevluchte Duitse keizer met zijn gevolg voorlopig op Amerongen mocht verkeren. Hij stemde toe en dat betekende, dat de Keizer met 49 personen zijn intrek nam op het kasteel. Er was gastvrijheid gevraagd voor 6 dagen, het verblijf duurde echter 1½ jaar.

Op Amerongen heeft de Keizer de acte van afstand van al zijn waardigheden getekend. Dit gebeurde in één der bovenkamers van het Kasteel. Tafel en inktkoker die bij deze gebeurtenis werden gebruikt zijn nog op Amerongen te zien.

Van de nakomelingen van laatstgenoemde Graaf Bentinck heeft de Stichting Utrechtse Kastelen op 3 januari 1977 het Kasteel Amerongen gekocht met de opdracht dit unieke goed op verantwoorde wijze voor het nageslacht te bewaren.

Het is aan allen die de waarde van dit kasteel weten te schatten om de S.U.K. daartoe in staat te stellen.

Zoals reeds gesteld moet binnen 5 jaar een bedrag van ruim 2 miljoen gulden aan renteloze leningen worden terugbetaald. Door het voeren van acties zal dit bedrag op tafel moeten komen.

Het kasteel is ieders steun waard. Bijdragen worden gaarne verwacht op gironummer 2032139 van de Stichting Utrechtse Kastelen te Utrecht.

J. F. K. Kits Nieuwenkamp

Bestuurslid Stichting Utrechtse Kastelen

Foto's:

L. J. P. de Waal te Schelluinen

Bronnen:

Het Kasteel Amerongen en zijn bewoners door A. W. J. Mulder (1949)

Afbraak of restauratie door dr. C. A. van Swigchem (1966)

Kastelenboek provincie Utrecht door ir. J. D. M. Bardet (1966)

Middeleeuwse Kastelen in Nederland door P. E. van Reijen (1976)

Excursie-programma

Voorjaarslezing drs. A. Hubrechts over de Romeinse grensversterkingen in Nederland.

datum: 3 maart 1977, plaats en uur: Kunsthistorisch Instituut, Drift 25 om 20.00 uur.

In april (2 en 16) bezichtiging van de Hamtoren te Vleuten.

In mei/juni onze jaarlijkse dag-excursie naar het land van Heusden en Altena en voorts een gezamenlijke excursie met de Utrechtse Klokkenspelvereniging. We hopen ook dit jaar de fietstocht naar het stoomgemaal bij Nijkerk te kunnen ondernemen (voldoende regenwater is wel een voorwaarde). Voor augustus staat weer een Dom-beklimming op het programma samenvallend met een carillonbespeeling. Voor het najaar denken we aan een bezoek aan oude tegelbakkerij.

N.B. Zie ook nog de in dit maandblad gevoegde bijlage.